

LEO NÄREAHO

Materian tietoisuutta vai tietoista materiaa?

Panpsykismmin tarkastelua

JOHDANTO

Useimmat johtavat filosofit ja – oletan – useimmat luonnontieteilijät ovat nykypäivänä metafyyysisiä materialisteja. Tällä tarkoitan sitoutumista käsitukseen, jonka mukaan kaikki olemassa olevat oliot ovat materiaalisia tai riippuvaisia materiaalisista perusolioista; kaikki faktat ovat lopulta materiaalisia faktoja (usein materialismin synonyyminä käytetään fysikalismia). Materialismi ei ole intuitiivisesti epäuskottava kanta. Ihmisellä on fyysinen ruumis, jonka aistien välityksellä hän on yhteydessä ulkomaailmaan. Materiaalisessa luonnossa vallitsevat ennustettavat säännön mukaisuudet, luonnonlait. Luonnonlakeja hyödyntämällä ihminen on kehittänyt monenlaista tekniikkaa ja osittain alistanut luonnon hallintaansa. Siten luonnontieteen tulokset näyttävät tukevan vahvasti materialismia. Myös ihminen on osa luontoa. Eikö siis ihmisenkin ominaisuudet ole täysin selitettävissä materiaalistien, objektiivisten säännön mukaisuuksien avulla?

Materialismilla on kuitenkin ongelmansa, joista tärkein koskee materian ja tietoisuuden suhdetta.¹ Miten tietoisuus syntyy fyysikaalisten aivoprosessien tuloksena? Miten tietoisuus on evoluution kuluessa kehittynyt ei-tietoisesta materiaasta? Onko tietoisilla tiloilla mitään itsenäistä kausaalista tehtävää, jos

ne ovat identtisiä fyysikaalisten tilojen kanssa tai ainakin vahvasti riippuvaisia jälkimmäisistä? Kaikki filosofit eivät hyväksy roolia, jonka materialismi osoittaa tietoisuudelle.

”Tietoisuus” on laaja käsite, jolla viitataan erityyppisiin tajunnallisiin ilmiöihin. Kolme piirrettä nousee tavallisesti tietoisuuden filosofisessa määrittelyssä esiin. Ensiksikin, useimmat (kaikki?) tietoiset tilat ovat representatiivisia, esittäviä tiloja; ne viittaavat itsensä ulkopuolelle. Esimerkiksi havaintoni esittää autoliikkeessä katselemaani uutta autoa. Muistikuvani esittää mennyttä tapahtumaa tai asiaintilaa. Tätä piirrettä kutsutaan tietoisuuden intentionaalisuudeksi. Toiseksi, tietoisilla tiloilla on kvalitatiivisuuden, laadullisuuden piirre; tietoiset tilat ”tuntuvat joltakin”. Tiedän, miltä pääkipu tuntuu, miltä vastakeitetty kahvi tuoksuu tai miten ilo vaikuttaa mielialaani. Juuri tietoisuuden kvalitatiivisuutta (”kvalioita”) pidetään ruumiin (aivojen) ja tietoisuuden suhdetta koskevan mind–body- eli psykofyyssisen ongelman vaikeasti selitettävänä piirteenä.² Kolmanneksi, tietoisuuteen kuuluu subjektiivisuuden piirre. Tietoisuus on (oletettavasti) aina jonkun subjektin tietoisuutta. Ihmisen kohdalla tietoisuuden subjektiivisuus on läheisessä yhteydessä itsetietoisuuteen: tilojen subjektiivisuus on tiedostettua (”minulle kuuluvaa”) subjektiivisuutta.

Seuraavassa viitataan ”tietoisuudella” ensisijaisesti laadulliseen tietoisuuteen.

Filosofian historiassa on esiintynyt kanta, jota tavallisesti nimitetään panpsykismiksi (kr. *pan*, kaikki; *psykhe*, sielu). Jotkut nykyfilosofit käyttävät myös termiä ”paneksperientialismi”. Panpsykismi on viime vuosina jälleen herättänyt kiinnostusta filosofien keskuudessa mahdollisena materia-tietoisuus-ongelman ratkaisuna. Panpsykististä näkemystä on puolustanut muun muassa filosofi Galen Strawson. Panpsykismin mukaan tietoisuus ei ole materiaalista siinä merkityksessä, että se olisi palautettavissa aineellisiin ominaisuuksiin, vaan pikemminkin materia on tietoisista. Materia ja tietoisuuden välillä ei ole selvää metafysistä rajaa, koska kaikilla aineellisilla olioilla on myös tietoisia ominaisuuksia. Miten tällainen väite on tarkalleen ottaen ymmärrettävä? Millaisia argumentteja panpsykismin puolesta voidaan esittää? Onko panpsykismi mielekäs, puolustettavissa oleva kanta? Millaisia seurauksia panpsykistisellä metafysiikalla voisi olla? Nämä ovat kysymyksiä, joita seuraavassa tarkastelen. Tässä katsauksessa en käsittele systemaattisesti panpsykismiä vastaan esitettyjä vastaväitteitä.³

PANPSYKISMIN MÄÄRITTELYÄ

Panpsykismillä – laajasti ymmärrettynä – on ollut länsimaisen filosofian historiassa useita tunnettuja kannattajia (muun muassa Spinoza, Leibniz, Schopenhauer, James, Whitehead).⁴ En kuitenkaan paneudu tässä panpsykismin historiaan, vaan kysyn, miten panpsykistinen kanta voidaan tarkemmin määritellä. Mitkä ovat panpsykismin keskeiset piirteet? Seuraavaa kuvausta ei pidä lukea tiukkana määritelmänä vaan eräänlaisena panpsykismin rakenneanalyysinä.

Ensiksi, kuten edellä on jo käynyt ilmi, panpsykismin mukaan materiaalisuuteen kuuluu lähtökohtaisesti tietoisuuden piirre. Tämä voidaan ymmärtää Clarkea (2003) seuraten siten, että puhutaan joko rajoitetusta tai rajoittamattomasta panpsykismistä. Ensin mainittu tulkitsee tietoisuuden liittyvän aineen tiettyyn – vähintäänkin minimaaliseen – organisaatiotasoon. Jos alkeishiukkasilla, aineen pienimmillä osasilla, ei ole mitään organisaatiota, ne eivät siten voi olla tietoisia. Tämä kuitenkin

nakertaa panpsykismin selitysvoimaa, sillä nyt on kysyttävä, mikä organisoitumisaste vähintään tarvitaan tietoisuuden ilmenemiseksi. Johdonmukaisempaa on ajatella, että juuri materia alkeistason olioihin tai tapahtumiin (”ultimaatteihin”) liittyy tietoisuuselementti. On huomattava, että tällöin panpsykistin ei tarvitse sitoutua väitteeseen, että esimerkiksi kivi on tietoinen. Olion tai systeemin jokaisella osalla voi olla tietty ominaisuus, mutta tästä ei seuraa, että systeemillä kokonaisuudessaan täytyy olla sama ominaisuus. Tämä olisi niin sanottu kompositiovirhepäätelmä. Korkeamman tietoisuuden kehittyminen on ainakin meidän maailmassamme ilmentynyt biologisten, elävien organisaatioiden kautta.

Onko tällainen väite materia alkeistason tietoisuudesta mielekäs? Panpsykisti voi yksinkertaisesti vastata, että meidän on vaikea ymmärtää, mikä voisi toimia osoituksena materia alkeistason tietoisuudesta, koska kokemuksellinen tietoisuus on tuolla tasolla niin toisenlaista ja yksinkertaista. Miksi aineen perusosasten ylipäänsä pitäisi osoittaa merkkejä tietoisuudesta? Gravitaatiota (painovoimaa) pidetään fysikaalisten kappaleiden fundamentaalisenä piirteenä. Emme kuitenkaan lähde liikkeelle siitä, että pelkkä yksittäinen elektroni tarjoaisi paljonkaan todisteita ympärilleen kehittämästä gravitaatiokentästä.⁵ ”Tietoisuuskentän” suhteen saattaa olla samoin.

On huomattava, että panpsykismiä ei pidä sekoittaa ominaisuusdualismiin, jonka mukaan materiaalisilla olioilla on ei-redusoituvia mentaalaisia ominaisuuksia. Panpsykistille tietoisuus-

-
- 1 Materialistin on selitettävä myös abstraktien olioiden, esimerkiksi matematiikan objektien, asema pelkästään aineellisten faktojen pohjalta.
 - 2 Usein puhutaan Chalmersia (1996) seuraten tietoisuuden ”kovasta ongelmasta” (hard problem).
 - 3 Viime aikojen panpsykismikeskustelusta, ks. Freeman (toim.) 2006, Skrbina (toim.) 2009.
 - 4 Panpsykismin historiasta, ks. Skrbina 2005. Panpsykismin juuret johtavat antiikin kreikkalaiseen filosofiaan.
 - 5 Seager 2009, 217. Kuten Clarke (2003, 175) muistuttaa, meidän kyvyttömyytemme kuvitella (imagine), millainen panpsykistis-primitiivinen tietoisuus voisi olla, ei osoita tuollaisen tietoisuuden olemassaolon mahdottomuutta.

ominaisuudet eivät ole materiaalisten substanssien ominaisuuksia tai päinvastoin. Tästä pääsemme panpsykismin toiseen keskeiseen piirteeseen eli monismiin, joka on edellytettävä, jos dualismin ongelmat aiotaan välttää. Monistista lähtökohtaa analysoimalla voidaan myös selvittää, mitä tarkoittaa, että kaikki materia on tietoista. Materialismi on monismia, jonka mukaan on vain materiaalisia olioita; idealistisen monismin mukaan kaikki oliot ovat mentaalisia.

Panpsykistisen monistin kannalta on johdonmukaista hylätä kokonaan materian ja tietoisuuden vastakohtaisuus. Tällöin yksi suunta on spinozalainen monismi. Spinozan mukaan tietoisuus (taju) ja ruumis ”on yksi ja sama yksilö, joka käsitetään milloin ajattelun, milloin ulottuvuuden attribuutin alaisena.”⁶ On perusteltua väittää, että Spinoza ei kannata neutraalin monismin tyyppistä kantaa, jonka mukaan tietoisuus ja ulottuvuus ovat viime kädessä jonkin perustavamman aineksen ilmentymiä.⁷ Spinozalle molemmat attribuutit ovat aidosti olemassa ja molemmat todella muodostavat yhdessä yhden olion. Todellisuus koostuu lopulta vain yhdenlaisesta aineksestä. Tästä seuraa, että panpsykisti hylkää emergenssin tietoisuusongelman ratkaisuna (tästä tarkemmin edempänä).

Kolmanneksi, panpsykismi on filosofinen, metafyyssinen teoria. Sillä ei ole suoranaisia empiirisesti testattavia seurauksia, vaan sen pätevyyttä on arvioitava filosofisin kriteerein. Toki panpsykismin puolustamisessa voidaan vedota empiirisiin väitteisiin. Yksi kriteeri on yhteensopivuus tieteellisen tiedon kanssa. Tämän kriteerin panpsykismi täyttää; se ei edellytä fysikalistisen tieteen suhteen ristiriitaisia oletuksia. Itse asiassa panpsykistinen lähtökohta voi ei-reduktiivisuutensa ansiosta huomioida materialismia paremmin esimerkiksi ihmistieteiden itsenäisyyden ja uskonnollisen näkökulman maailmaan. On kuitenkin huomattava, että vaikka panpsykismia voidaan kehittää uskonnollis-kosmologiseen suuntaan, sillä ei ole mitään suoria seurauksia esimerkiksi Jumalan olemassaolon suhteen.⁸

Panpsykismi on johdonmukainen, mutta monia kysymyksiä herättävä ratkaisu materian ja tietoisuuden suhteen ongelmaan. Millaisia panpsykismia puoltavia argumentteja voidaan esittää?

ARGUMENTTEJA PANPSYKISMIN PUOLESTA

Edellä olen jo sivunnut panpsykismia puoltavia metafyyssisiä näkökulmia. Seuraavassa tarkastelen lähemmin kahta argumenttia panpsykistisen teorian puolesta ja lopuksi muita teoriaa puoltavia perusteita.⁹

Jatkuvuusargumentti

Jatkuvuusargumentti korostaa panpsykismin vahvuutta suhteessa materialismiin tietoisuuden alkuperän selittämisessä. Jatkuvuusargumentin mukaan tietoisuuden synty ei ole panpsykistille ongelma, koska hänen näkemyksensä ei vedä ei-tietoisen ja tietoisen välille luonnossa selvää rajaa. Luonnon ilmiöthän ylipäänsä muodostavat jatkumon, luonnossa ei ole ”aukkoja”. Materialistin taas on ajateltava, että fyysikaalisen maailman kehityksessä oli vaihe, jolloin tietoisuus ja (ensimmäiset) tietoiset oliot syntyivät ei-tietoisesta materiasta. Väitettä voidaan havainnollistaa seuraavasti. Kuvitellaan, että oliotyyppejä on 1000 ja ne laitetaan järjestykseen ei-tietoisesta tietoiseen. Oletetaan, että tietoisuus ilmenee 500. oliotyypin kohdalla. Siten 499. oliotyyppi oli (ja on) ei-tietoinen ja 500. tyyppi tietoinen. Asiaa materialismin kannalta tarkasteltaessa tietoisuuden synnyn voi selittää vain oliotyypin organisaation tai rakenteen muutoksella siirryttäessä 499. tyyppiä 500. tyyppiin. Millainen tämä muutos on ollut? Yhden vastauksen mukaan tietoisuus on syntynyt orgaanisille olioille hermojärjestelmän kehittymisen myötä. Siten esimerkiksi kastemato yksinkertaisine tikapuuhermostoineen on alkeellisella tasolla tietoinen. Mutta onko yksi hermosolu tietoinen? Entä kaksi toisiinsa yhteydessä olevaa hermosolua? Jos kaksi ei riitä, kuinka monta hermosolua tarvitaan tietoisen järjestelmän syntymiseksi? Rajanveto vaikuttaa mielivaltaiselta. Biologisen ”tietoisuus-materialistin” ongelma on periaatteessa sama kuin ”tekoälymaterialistinkin”: miksi pelkkä organisaation monimutkaistuminen tekisi ei-tietoisista osista koostuvasta systeemistä tietoisen?

Materialisti voi yrittää kuitata ongelman huomauttamalla, että tietoisuuden synty ei ole sen suurempi ongelma kuin elämän synnyn selittäminen

oli aikaisemmin. Elämä on osoittautunut kemialliseksi ilmiöksi eikä sitä tarvitse selittää vitalistisilla elämänvoimilla kuten 1900-luvun alkupuolella yritettiin tehdä. Tietoisuuden synty on yhteydessä orgaanisen luonnon, elämän, kehittymiseen. Mutta tietoisuuden ongelma ei ratkea näin helposti. Jos tietoisuus tuli maailmaan elämän synnyn myötä, ongelma säilyy (kuinka ei-elävästä/ei-tietoisesta kehittyi elävä ja samalla tietoinen luonto). Jos tietoisuus kehittyi jossain orgaanisen luonnon vaiheessa, on ongelmana edelleen tietoisien syntyminen ei-tietoisesta.

Materialistin on sitouduttava näkemykseen, jonka mukaan tietoisuus syntyy, emergoituu ei-tietoisesta materiasta. Puhe emergenssistä on yksi tapa ilmaista, että syntyneellä systeemillä on uusia ominaisuuksia verrattuna osien ominaisuuksiin.¹⁰ Emergenssi voi olla triviaalia: tällöin systeemin emergentit ominaisuudet voidaan johtaa suoraan osien ominaisuuksista ja laeista esimerkiksi summatiivisesti (kolmen ihmisen ryhmällä on noin kolminkertainen massa yhteen yksilöön verrattuna). Mielenkiintoisempi emergenssin muoto on epistemologinen emergenssi. Sen mukaan emergentit ominaisuudet edellyttävät uusia lakeja tai lainalaisuuksia, jotka säätelevät systeemin toimintaa. Systeemin käyttäytymistä ei voida johtaa tai ennustaa pelkästään systeemin osia koskevien lakien ja ominaisuuksien avulla. Esimerkiksi solun toimintaa säätelevät ei-orgaanisista laeista poikkeavat lainalaisuudet; kiinteän ihmisryhmän toimintaa ohjaavat yksilökäyttäytymisestä poikkeavat sosiaalipsykologiset säännönmukaisuudet (esimerkiksi ryhmäpaine). Vahvin muoto on ontologinen, jolloin emergentin prosessin myötä maailmaan tulee uudenlaisia kausaalisia voimia.

Mikäli materialisti ei ole eliminativisti, hän kannattaa tietoisuuden suhteen edellisessä kappaleessa hahmoteltua epistemologista emergenssiä. Tietoisuuteen liittyy uudenlaisia ominaisuuksia ja sen toimintaa säätelevät (ainakin osittain) ei-tietoisesta poikkeavat lait. Materialistin on kuitenkin ajateltava, että lopulta mentaalisten ominaisuuksien kausaalinen voima palautuu fysikaalis-kausaalisiin (erityisesti neurologisiin) voimiin. Vaikka tietoista käyttäytymistä ei voida ennustaa materiaalien

voimien pohjalta, silti tietoisuuden ominaisuudet ovat viime kädessä materiaalisia ominaisuuksia tai ainakin ne ovat täysin riippuvaisia jälkimmäisistä. Materialisti ei siis voi hyväksyä ontologista emergenssiä. Sehän tarkoittaisi, että emergentti prosessi tuottaisi maailmaan uudenlaisia mentaalikausalisia voimia. Tästä taas seuraisi vähintäänkin ominaisuusdualismin hyväksyminen ja itse asiassa materialismin hylkääminen. Materialistin on siten lopulta väitettävä, että tietoisuus on eräänlainen materian korkeampi funktionaalinen organisaatiotaso tai tietoisuuteen viittaavat käsitteet ovat vain toinen tapa kuvata aivojen fysikaalisia tapahtumia. Mutta tällöin tietoisuuden ominaisuuksilla ei ole aidosti itsenäistä roolia maailmassa. Materialistinen kanta jättää tietoisuuden luonnon kehityksessä ylipäänsä pelkäksi epifenomeeniksi, todellista vaikutusta vaila olevaksi oheisilmiöksi.

Galen Strawson (2006a) kritisoi vieläkin suoremmin emergentismää, johon materialistin on sitouduttava tietoisuuden selittämisessä. Jos sanotaan, että Y emergoituu X:stä, silloin Y:n on oltava täysin riippuvainen X:stä. Tämä tarkoittaa, että Y:n kaikki piirteet on voitava ymmärrettävästi johtaa X:ään. Y emergoituu X:stä sen ansiosta, että X on tietäntyyppinen olio tietynlaisine ominaisuuksineen. Ymmärrämme, kuinka Y syntyy X:stä, kun tunnemme X:n ominaisuudet. Emergenssi ei voi olla raakaa (brute) siinä mielessä, että olioiden olemuksessa ei ole mitään perustetta sille, miksi

6 Spinoza 1994, 109 (*Etiikan* toisen osan, proposition 21 huomautus). Selkeä katsaus Spinozan ”monistiseen pluralismiin” on Gilead 1998. Heikompi panpsykistisen monismin versio voisi väittää, että kaikki materia on tietoista, mutta kaikki tietoisuus ei ole materiaalista.

7 Seuraan tässä Strawsonia (2006b, 240–241), joka puolestaan viittaa Nadlerin (2006) Spinoza-tulkintaan.

8 Charles Hartshorne (esim. Hartshorne 1962) kannattaa prosessiteologista panpsykismää; Clarke (2003) on ateistinen panpsykisti.

9 Esittelemiäni argumentteja ja perusteita käsittelevät mm. Seager (2009) ja Skrbina (2007, erityisesti s. 249–255). Argumenttien muotoilut ovat kuitenkin omiani.

10 Emergenssin luokittelusta, ks. Näreaho 2004, 198–207. Viime aikojen emergenssikeskustelusta, ks. Corradini & O'Connor (toim.) 2010.

emergeeritunut olio on sellainen kuin on. Muuten mistä tahansa voisi emergeeritua mitä tahansa. Itse asiassa Strawsonin mukaan materialistin kannalta tilanne on juuri tällainen. Tietoisuuden syntyminen ei-tietoisesta on yhtä mahdotonta kuin ulottuvaisen emergeerituminen ei-ulottuvaisesta tai konkreettisten ominaisuuksien emergeerituminen abstrakteista ominaisuuksista. Kaiken kaikkiaan jatkuvuusargumentti puhuu vahvasti panpsykismien puolesta materialismia vastaan.

Intrinsikaalisuusargumentti

Intrinsikaalisuusargumentti perustuu intrinsikaalisten ja relationaalisten (ekstrinsikaalisten) ominaisuuksien eroon.¹¹ Argumentin mukaan tietoisuus on aivojen intrinsikaalinen eli itseisominaisuus; tällöin voidaan olettaa, että muillakin materiaalisilla kappaleilla on tietoisia intrinsikaalisia ominaisuuksia.

Yleisesti ottaen olion relationaaliset ominaisuudet ovat riippuvaisia olion suhteista muihin objekteihin (esimerkiksi olla jonkun veli), intrinsikaaliset taas eivät ole (esimerkiksi kappaleen muoto). Intrinsikaalisia ominaisuuksia voi havainnollistaa ajatteleamalla, että ne säilyvät, vaikka olio jäisi yksin universumiin. Toinen tapa ilmaista intrinsikaalisuuden pohjana oleva intuitio on sanoa, että intrinsikaaliset ominaisuudet säilyvät olion duplikaatilla.¹² Lyhyesti ilmaistuna intrinsikaaliset ominaisuudet määrittelevät sen, mitä olio on itsessään, riippumatta suhteista muihin olioihin. Intrinsikaaliset ominaisuudet voisikin suomentaa itseisominaisuuksiksi. Vaikka relationaalisuus–intrinsikaalisuus-erottelun tarkka määrittely ei ole helppoa, on uskottavaa väittää, että erottelun perustana on todellinen ero.

Seuraavaksi voidaan väittää, että jokaisella materiaalisella oliolla tai sen osalla on ainakin yksi intrinsikaalinen ominaisuus. Jos tämä kiistetään, koostuisivat oliot vain suhteistaan toisiinsa; niillä ei olisi omaa, suhteistaan riippumatonta identiteettiä. Maailma olisi pelkästään erilaisten suhteiden kokonaisuus. Tämä radikaali relationalismi ei kuitenkaan ole uskottava metafyyssinen kanta. Ensiksi, relationalismi tarkoittaisi, että olion identiteetti ja lopulta olion kunkin hetkinen tila olisi riippuvainen koko ulkopuolisen maailman tilasta ja suhteista.

Jos relationisti ei hyväksy tätä, hänen on määriteltävä, mitkä suhteet ovat olion identiteetin kannalta ratkaisevia. Mutta miten hän voisi ratkaista tämän kysymyksen, ellei hän jo etukäteen tiedä, minkä ja millaisen olion hän haluaa määritellä, toisin sanoen mitä olio on itsessään, ilman suhteita muihin olioihin? Toiseksi, suhteet edellyttävät olioita, jotka ovat relaation osapuolia; ja jälkimmäisillä täytyy siis olla ominaisuuksia, jotka ovat riippumattomia olion ulkopuolisista suhteista eli ovat intrinsikaalisia ominaisuuksia.¹³

Koska ihmisaivot ovat materiaallinen olio, aivoilla tai niiden osilla on ainakin yksi intrinsikaalinen ominaisuus. Seuraavaksi väitän, että tietoisuus on aivojen intrinsikaalinen eli itseisominaisuus. Tämä pätee erityisesti tietoisuuden fenomenologisiin, kokemuksellisiin tiloihin, jotka muodostavat materialismin kannalta niin sanotun tietoisuuden ”kovan ongelman”. Kokemuksellisuus on ilmeinen intrinsikaalinen ominaisuus. Esimerkiksi kipukokemuksen ydin on kokemuksessa itsessään, ei siinä, mikä kivun on aiheuttanut tai mihin se on yhteydessä. Jos kivusta vähennetään kokemuksellisuus, jäljelle jää vain olion reaktio, joka on relationaalinen piirre. On kuitenkin mahdotonta väittää, että kipu koostuisi pelkästä ulkoisesta reaktiosta.

Panpsykismia tukee jo tähän mennessä saavutettu päätelmä. Koska tietoisuus on ainakin yhden materiaalisien kappaleen, aivojen, intrinsikaalinen ominaisuus, miksi se ei voisi olla muidenkin materiaalistien kappaleiden itseisominaisuus? Eihän aivoissa materiaalistien rakenneosiensuhteen ole mitään poikkeuksellista. Toisaalta myös aivojen osat ovat materiaalisia olioita; eikö niilläkin voisi olla intrinsikaalisena ominaisuutena tietoisuus? Tätä ei voi päätellä suoraan aivojen kokonaisuuden tietoisuus-ominaisuudesta. Kyseessä olisi niin sanottu divisiovirhepäätelmä, jossa kokonaisuuden tietyn ominaisuuden olemassaolosta päätellään, että kokonaisuuden muodostavilla osilla täytyy olla sama ominaisuus. Voidaan kuitenkin kysyä, mitkä aivojen osat ovat välttämättömiä tietoisuuden synnyn kannalta. Ihmisaivoistahan voi suurikin osa tuhoutua ja henkilö silti säilyttää tietoisuutensa. Toisaalta eläinkunnassa samanlaisesta aineksestä koostuvat paljon pienemmät aivot riittävät (ilmei-

sesti) synnyttämään tietoisuuden. Missä – kuinka monen hermosolun kohdalla – raja kulkee? Eikö ole johdonmukaisinta ulottaa prototietoisuus aivojen pienimpään rakenneosaan saakka? Siten panpsykistisen intrinsikaalisuusargumentin mukaan materiaalisilla kappaleilla on kokemuksellinen ”sisäpuoli” ulkoisesti havaittavan, kausaalisisissa vaikutussuh-teissa olevan ”ulkopuolen” lisäksi.

Panpsykististä ”intrinsikalismia” puolustaa toisenlaisesta näkökulmasta Gregg Rosenberg (2004). Hän lähtee liikkeelle siitä, että useimmat oliot ovat osa jotain systeemiä. Tällöin oliolla on intrinsikaalisia ominaisuuksia suhteessa systeemiin. Esimerkiksi shakkipelissä nappuloiden siirrot saavat merkityksensä suhteessa toisiinsa ja shakkipelin kokonaisuuteen. Biologiassa periytyvät piirteet välittyvät vanhemmilta lapsille. Toisaalta vanhempi voidaan määrittellä organismiksi, joka välittää geneettisesti periytyvät piirteet jälkeläiselleen. Siten systeemi on kehämäinen: systeemiin suhteessa olevat intrinsikaaliset piirteet (ja niihin viittaavat käsitteet) riippuvat toisistaan. Kehämäisyys ei kuitenkaan ole ongelma, sillä oliolla on myös systeemin suhteen ekstrinsikaalisia eli ulkoisia ominaisuuksia, jotka ”kantavat”, välittävät intrinsikaalisia ominaisuuksia. Shakkinnappulat ovat esimerkiksi spatiaalisesti erillisiä kappaleita ja erivärisiä; shakki pelinä ei olisi mahdollista ilman näitä ulkoisia ominaisuuksia. Samoin eri tieteissä systeemin ulkoiset ominaisuudet kantavat intrinsikaalisia ominaisuuksia (esimerkiksi biologiassa perinnöllisyys perustuu biokemiaan). Siten myös fysiikan alkeishiukkastason ominaisuuksilla täytyy olla ”kantajia”. Tällä tasolla ominaisuuksien välittäjät eivät voi enää olla muiden luonnon systeemien olioita tai ominaisuuksia, vaan niiden on oltava perustavia ominaisuuksien kantajia, ”perusvälittäjiä” (ultimate carriers), jotka eivät määrity suhteessa mihinkään muuhun systeemiin. Rosenberg väittää, että tietoisuudelle tyypilliset kokemukselliset (fenomenologiset) ominaisuudet ovat erinomaisia ehdokkaita perusvälittäjän rooliin. Näin on muun muassa siksi, että kokemukselliset ominaisuudet ovat perustavalla tavalla intrinsikaalisia ja ne muodostavat intrinsikaalisuutensa ansiosta sisäisiä (luonnollisia) kontrastiluokkia, jolloin ne voivat välittää muita ominaisuuksia.

Muita perusteita panpsykismmin puolesta

Voidaanko panpsykismmiä perustella muilla tavoin? Seuraavassa esitän lyhyesti lisäargumentteja panpsykismmin puolesta. Kyse ei ole muodollisesti tiukoista argumenteista, vaan pikemminkin panpsykismmiä tukevista lisäperusteista.

Ensimmäistä perustelua nimitän mielekkyydsargumentiksi. Materialismi on yhteydessä mekanismiin ja mekanistiseen ajatteluun. Standardimaterialistisen näkemyksen mukaan elottoman ja lopulta elollisenkin luonnon perustana ovat mekaanisesti vaikuttavat materiaalis-kausaliset voimat – tulkittiinpa nämä deterministisesti tai (kvanttimekaniikkaan viitaten) ei-deterministisesti. Luonnossa ei ole päämääriä tai tarkoituksia. Ihmisen tietoisuus on erikoinen ja merkityksetön välähdys maailman-kaikkeudessa; muuta johtopäätöstä materialismin pohjalta on vaikea tehdä.

Panpsykisti sen sijaan voi ajatella, että tietoisien olentojen kehittyminen universumissa on täysin luonnollista ja jopa väistämätöntä, koska tietoisuus ja materia eivät ole erillisiä entiteettejä. Tietoisuus on maailmaan kuuluva perusominaisuus, joka saa evoluution kuluessa erilaisia muotoja siinä missä materiakin. Jos materia ja tietoisuus kuuluvat perustasolla yhteen, voidaan väittää, että tällöin materian kausaliset voimat ovat yhtä lailla tietoisuutta ilmentäviä voimia. Siten ei synny ongelmaa, että tie-

11 Tukeudun tässä erityisesti Seagerin (2006, 2009) huomioihin.

12 Kriittisiä huomiota erilaisista intrinsikaalisuuden määrittelmistä esittää esim. Francescotti 1999. Hänen oma intrinsikaalisten ominaisuuksien määrittelmänsä perustuu siihen, että intrinsikaalinen ominaisuus ei edellytä oliolta suhdetta mihinkään siitä erilliseen toiseen olioon (vaikka oliolla voi olla suhde tai suhteita itseensä).

13 Ks. Seagerin (2006, 138–144) keskustelua, jossa hän esittää lisäperusteita radikaalia relationismia vastaan. Kuten Seager (2006, 131–132) muistuttaa, filosofian historiassa on kannatettu myös päinvastaista väitettä. Leibnizin mukaan intrinsikaaliset ominaisuudet määräävät relationaaliset ominaisuudet.

toisuus pitäisi ymmärtää pelkäksi epifenomeeniksi, kausaalista voimaa vailla olevaksi ilmiöksi.¹⁴

Mielekkyydsargumentti voidaan laajentaa teologiseksi argumentiksi. Jos maailman materiaaliset oliot ja niiden osat ovat tietoisia, on johdonmukaista ajatella, että myös maailma (universumi) kokonaisuutena on tietoinen. Esimerkiksi Charles Hartshorne on kehitellyt panpsykismiin liittyen panenteistista prosessiteologiaa. Maailma on osa Jumalaa, joka vaikuttaa maailmaan, mutta myös maailma vaikuttaa Jumalaan. Kaikki maailman oliot ja tapahtumat tuovat oman lisänsä kosmiseen tietoisuusprosessiin. Panpsykismistä ei sinänsä seuraa mikään erityinen teologinen näkemys, mutta panpsykismi on luontevasti yhdistettävissä erilaisiin teologisiin kokonaisnäkemysiin (erityisesti prosessiteologiaan). Tämän hengellisen ulottuvuuden mahdollistaminen on yksi panpsykismien lisäetua.

Teologista argumenttia voi tukea mystisen kokemuksen argumentilla. Mystisiä kokemuksia voidaan luokitella eri tavoin, mutta niiden keskeinen piirre on voimakas ykseyden kokemus, jossa henkilö kokee olevansa yhtä Jumalan/jumaluuden tai koko maailmankaikkeuden kanssa, joka koetaan eläväksi. Vielä voidaan mainita ekologinen argumentti. Panpsykismi sopii hyvin yhteen ekologisen, luontoa ymmärtävän ja suojelevan ajattelun kanssa. Useat (kaikki?) ihmiset tuntevat voimakasta yhteyttä luontoon, niin esteettisessä kuin metafyyssisessäkin mielessä. Panpsykismien pohjalta tämä on hyvin ymmärrettävää; luonto ei ole vain ruumiillisuutemme, vaan myös tietoisuutemme lähde.

Tiivistän yllä esitetyn analyysin lyhyesti. Panpsykismi on puolustettavissa oleva, johdonmukainen ratkaisu materian ja tietoisuuden suhteen ongelmaan. Se mahdollistaa tietoisuudelle todellisen roolin maailmassa eikä se ole ristiriidassa luonnontieteen tulosten kanssa.

14 Chalmers (1996) kehittää panpsykististä näkemystä, jonka peruskategoriana on informaatio; sama informaatioitila realisoituu fyysisenä ja kokemuksellisenä tilana. Koska kausaaliset suhteet välittävät informaatiota ja kausaalisia vaikutuksia on kaikkialla, myös tietoisuutta on kaikkialla maailmassa. Strawson (2006a) puolustaa panpsykismia argumentoimalla, että ei-eliminativistinen materialismi (fyysikalismi), joka pitää kokemuksia reaalisesti olemassa olevina, itse asiassa implikoi panpsykismien.

KIRJALLISUUS

CHALMERS, DAVID

1996 *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. New York, Oxford: Oxford University Press.

CLARKE, D. S.

2003 *Panpsychism and the Religious Attitude*. Albany, NY: State University of New York Press.

CORRADINI, ANTONELLA & O'CONNOR, TIMOTHY (TOIM.)

2010 *Emergence in Science and Philosophy*. New York, London: Routledge.

FRANCESCOTTI, ROBERT

1999 "How to Define Intrinsic Properties". *Noûs* 33, 590–609.

FREEMAN, ANTHONY (TOIM.)

2006 *Consciousness and its Place in Nature. Does Physicalism Entail Panpsychism?* Galen Strawson et al. Exeter: Imprint Academic.

GILEAD, AMIHUD

1998 "Substance, Attributes, and Spinoza's Monistic Pluralism". *The European Legacy* 3, 1–14.

HARTSHORNE, CHARLES

1962 *The Logic of Perfection and Other Essays in Neoclassical Metaphysics*. Lasalle: Open Court Publishing Company.

NADLER, S.

2006 *Spinoza's Ethics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

NÄREAHO, LEO

2004 *Mieli, aivot ja filosofia: näkökulmia tietoisuuden ongelmaan*. Helsinki: Yliopistopaino.

ROSENBERG, GREGG

2004 *A Place for Consciousness: Probing the Deep Structure of the Natural World*. New York: Oxford University Press.

SEAGER, WILLIAM

2006 "The 'Intrinsic Nature' Argument for Panpsychism". *Consciousness and its Place in Nature. Does Physicalism Entail Panpsychism?* Galen Strawson et al. Ed. by Anthony Freeman. Exeter: Imprint Academic, 129–145.

2009 "Panpsychism". *The Oxford Handbook of Philosophy of Mind*. Ed. by Brian McLaughlin with Ansgar Beckermann and Sven Walter. Oxford: Clarendon Press, 206–219.

SKRBINA, DAVID (TOIM.)

2009 *Mind That Abides: Panpsychism in the New Millennium*. Advances in Consciousness Research 75. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.

SKRBINA, DAVID

2007 *Panpsychism in the West*. Cambridge, MA: MIT Press.

SPINOZA, BARUCH

1994 [1674] *Etiikka*. Suomentanut ja selitykset laatinut Vesa Oittinen. Helsinki: Gaudeamus.

STRAWSON, GALEN

2006a "Realistic Monism: Why Physicalism Entails Panpsychism". *Consciousness and its Place in Nature. Does Physicalism Entail Panpsychism?* Galen Strawson et al. Ed. by Anthony Freeman. Exeter: Imprint Academic, 3–31.

2006b "Panpsychism? Reply to Commentators with a Celebration of Descartes". *Consciousness and its Place in Nature. Does Physicalism Entail Panpsychism?* Galen Strawson et al. Ed. by Anthony Freeman. Exeter: Imprint Academic, 184–280.